

'פסח זימנא קביעא ליה, אי אקרביה אקרביה ואי לא אקרביה אידחי ליה'. מדברי רש"י (רע"ב) ותוס' מבואר שעובר ב'בל תאחר' מיד. [וכמו בצדקה, כשיש עניים לפניו שעובר לאלתר – לשיטת התוס']. וכן לענין בכורים, משמע בתוס' (ד"ה ומעשרות) שעובר כשעבר זמנא].
ואולם הרמב"ם השמיט דין זה ומשמע שלדעתו אין 'בל תאחר' בקרבן פסח. ואפשר שסובר שאין שייך 'בל תאחר' אלא בדבר שאפשר להקריבו לאחר מכן אלא שאיחרוהו, אבל דבר שקבוע לו זמן ועבר זמנו, אין זה בכלל 'לא תאחר' אלא ביטול המצוה מכל וכל (עפ"י מנחת חינוך ה).
א. ע' גם בטורי אבן שנסא ונתן בדבר. וע"ע בשפת אמת. ובאבי עזרי (מעשה הקרבנות יד, ג) צדד לחלק שאם הפריש קרבן ולא הביאו – עובר בב"ת, ואם לא הפריש כלל – אינו עובר, אלא שחזר ופקפק על חילוק זה.
ויש להעיר על הסברה הנ"ל, שלפי מה שהצריכו בגמרא להלן לימוד מיוחד שקרבן שעברו עליו ב'בל תאחר' לא נפסל מהקריבה, מזה משמע שבעצם שייך 'בל תאחר' גם בדבר שלא יהא ראוי להקריבה לעולם. ואולם יש לחלק בין פסול הנובע רק כתוצאה מהאחר ובין פסול שהוא מדין הקרבן גופא, שאפשר שזה אינו בכלל 'לא תאחר לשלמו' משום שאינו 'בר איחור' ו'בר תשלומין' מעיקרא.
ויש לעיין, כאשר הפריש פסח ולא הביאו כלל, הלא מחויב להביא פסח שני, ולכאורה מביא בשני את מה שהפריש לראשון [ול"ע כעת. ובייחוד יש לעיין לרבי מאיר שעובר ברגל אחד, ואם כן הלא כיון שנעשה זה שלמים אולי צריך להקריבו קודם שיעבור חג המצות]. ואם כן מדוע לא יעבור בבל-תאחר על כך שאיחרו מהקריבה בראשון. אך יש לקיים הדברים כשהקריב קרבן אחר בראשון ונעשה זה שלמים ועובר בבל תאחר רק בשלשה רגלים ולא מיד, כי ביטלו לגמרי ממצוותו.
ב. שיטת הרשב"א (מובא להלן) שאין עוברים ב'בל תאחר' לאלתר כשעניים לפניו, כי החיוב שחל עתה אינו מכריח עבירת 'בל תאחר' הגם שעבר על חיובו. ולפי סברתו לכאורה נראה שגם בפסח לא יעבור לאלתר בבל תאחר, ודלא כרש"י ותוס', וקושיית הגמרא היא שאי אפשר שבקרבן פסח יעבור בשלשה רגלים שהרי אינו קרב אלא בניסן. אך יש לומר שכאן מודה הרשב"א שעובר לאלתר מהטעם הזה עצמו שאי אפשר להקישו לשאר קרבנות לשלשה רגלים ועל כרחך מתפרש 'בל תאחר' כשאחרו מלהקריבו בזמנו.

דף ו

'אותו בלא ירצה ואין מאחר נדרו בלא ירצה'. התוס' (ה: ד"ה מה. וכן בזבחים כט) תמהו מדוע צריך לימוד על כך שאינו נפסל בדיעבד.
ונראה שהוצרך הכתוב לומר מפני שהוא דומה לקרבן שעבר זמנו [וכן אתה אומר כלפי מה שאמרו בבבלייתא דלעיל, יכול יהא בכור שעברה שנתו כפסולי המוקדשין]. וכיון שהכתוב מדבר בענין 'חוץ לזמנו', הייתי אומר שגם זה בכלל, לכך נצרך המיעוט לומר שאין קרבן נפסל חוץ לזמן 'בל תאחר' (קרו אורה זבחים כט).
עוד יש לומר, משום שבאיחור הקרבן יש 'עשה' ו'לא תעשה', הרי זה כמו ששנה עליו הכתוב לעכב, לכך צריך ללימוד מיוחד שאין האיחור מעכב את ריצוי הקרבן (עפ"י שפת אמת ומרומי שדה שם. וע' בשפת אמת כאן).
עוד יש לומר שהיה מקום לפרש לא תאחר לשלמו – שלא יביאנו כלל באיחור הזמן (שפת אמת). ובהגהות מצפה איתן (זבחים שם) כתב שצריך קרא שלא נאמר אין אדם מתכפר ונרצה בדבר עבירה.

'אין אשתו של אדם מתה אלא אם כן מבקשין ממנו ממון ואין לו'. ודאי אין אשה זו מתה אלא אם היא בת מוות מצד עצמה בגלל חטאיה, אולם כיון שמשפטי ה' אמת צדקו יחדו, הרי לא יתכן שיגיע צער לבעלה ולשאר משפחתה, אם לא שגם הם צריכים להעניש משום עבירות שבידם. ומה חטא חטא הבעל שאשתו מתה עליו? על זה אמרו רז"ל, מפני שמבקשין ממנו ממון ואין לו; –

ומה חטאו במה שאין לו מה לפרוע? – אלא אילו היה מרגיש באמת את חיובו לזולת, ודאי היה לו ממון כדי לפרוע חובותיו, כי גדול כחה של הרגשת הכרת טובה והשבת גמול שהוא נותן לו לאדם אומץ ותעצומות ללא גבול. ואין לך דבר העומד בפני מי שמרגיש את חיובו. ואם אין לו לפרוע, אות הוא שאדם זה פגום במידת 'הכרת הטוב' לזולת.

והרי אין לך גדול יותר מחיובו של אדם שהוא חייב לאשתו, כי הרי אין 'מלוה' ומטיב גדול לאדם יותר מאשתו. ואם לאנשים אחרים הוא אינו מרגיש הכרת הטוב די הצורך, גם לאשתו אינו מכיר טובה, וכיון שכן נוטלין אותה הימנו (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ לב תשל"ב, א תשל"ג).

'מוצא שפתיך זו מצות עשה, תשמור זו מצות לא תעשה'. ע' בבאור הדרשה ובישוב קושית התוס', במשך חכמה תצא כג, כד; בית הלוי ח"א יז.

'בפיך זו צדקה'. ע' בגדר הדין בחדושי הגר"ח הלוי מכירה ככ"ז; קהלות יעקב ח"ג יח. (וע"ע בשו"ת הר"י מגאש קנא; שו"ת הר"ן א).

זעשית – אזהרה לבית דין שיעשוך...' יש אומרים שמכאן המקור לכך שבית דין כופים על המצוות (ע' בינת אדם שער איסור והתרן; שו"ת טוב טעם ודעת רכ; שו"ת מהר"ם שיק או"ח שכב. מובאים בספר מגדים חדשים ח"א עמ' כח, ע"ש). ואולם מדברי התוס' שהקשו מדוע צריך לימוד מיוחד לדין כפיה בקרבנות, מבואר שיש מקור אחר [ומדאורייתא] לכפייה על מצוות עשה (ונקטו כן כהנחה פשוטה – דהא קיימא לן (בשבעות כו ועוד) חולין מקדשים לא ילפינו).

'אמר רבא: וצדקה מיחייב עלה לאלתר, מאי טעמא דהא קיימי עניים'. התוס' (ד. ד"ה צדקות) מפרשים, כאשר יש עניים מזומנים ואינו נותן – עובר ב'בל תאחר' לאלתר. [אפשר שאם טרוד בדבר מצוה או אפילו בדבר הרשות אינו עובר בשהייתו, אלא רק אם אין בדעתו ליתן או שדוחה בפשיעה. עפ"י חו"א דמאי ב.ב. וכן נסתפק בדבר בנגעים יג]. וכשאננם מזומנים – אינו עובר מיד אבל חייב לחזור אחר עניים עד שלא יעברו הרגלים, וכנ"ל לענין קרבנות (וכן דעת הרא"ה).

והרשב"א הקשה על כך, הלא כשם שבקרבנות מצווה ב'עשה' להביאם ברגל הראשון כמו שאמרו לעיל, ואף על פי כן אינו עובר ב'בל תאחר' עד שיעברו שלשה רגלים, כמו כן נאמר לענין צדקה, אף על פי שהם מזומנים לפניו ומצווה ליתן להם, מדוע יעבור ב'בל תאחר'. ועוד הקשה, הלא גם בקרבנות אם בית המקדש וכהנים לפניו אינו עובר, ומאי שנא מעניים לפניו [אמנם יש אומרים שאם המזבח לפניו ונמנע מלהביא – עובר מיד. עמארי]. ולכן פירש שרבא לא דיבר על איסור 'בל תאחר' אלא על 'עשה' בלבד, אבל 'בל תאחר' אינו תלוי אלא ברגלים, גם כשעניים לפניו (וכן כתב בתורא"ש בשם רבנו יונה. וכן דעת הר"ד).

[בספר אבי עזרי (מתנות עניים ח,א – בתרא) יישב שיטת התוס' מקושיות הרשב"א; יש לחלק בין מצות צדקה כשעניים לפניו, שחיובו נובע מעיקר מצות צדקה, לעומת ה'עשה' להביא ברגל הראשון שאינו מעיקר חיוב הקרבן אלא מצוה בעלמא שיביא קרבנותיו ברגל, אבל מצד דיני חיוב הקרבן אין זמן

מסוים, הלכך מצוה זאת אינה גוררת לאו ד'בל תאחר'. וכן הקושיא השניה – ודאי אין זה מדין הקרבן להקריבו כשנמצא במקדש ומזומנים לפניו הכהנים, אלא אולי מדין 'זריזים מקדימים למצוות' הוא, ועל כן אין זה שייך ל'בל תאחר'.

ויש שיטה שלישית, שבצדקה ושאר דברים שאינם שייכים למקדש, אין 'בל תאחר' תלוי ברגלים כלל, אלא אם עניים לפניו עובר לאלתר ואם אינם לפניו מסתבר שצריך להפריש מה שנדר ולהניחו עד שיבואו עניים [שהרי יש איסור מיוחד ל'אמר ולא הפריש', כמו שאמרו לעיל], אך אינו מחויב לחזור אחריהם (עפ"י ר"ן. וכתב שכן היא גם דעת הרמב"ם מתנות עניים ה,א. וכ"כ הגר"א בדעתו. [והמפרשים העירו מדברי הרמב"ם (מעשה הקרבנות יד; ספר המצוות שלו) שלענין מתנות עניים משמע שתלוי ברגלים. וע' בשפת אמת; שבט הלוי ח"ב קיז]. וכן פסק השו"ע (יו"ד רנו,ג) והש"ך.

(ע"ב) 'אשה מה היא בבל תאחר, מי אמרינן הא לא מיחייבא בראיה'. מכאן ראייה שאשה פטורה ממצות ראייה מכל וכל, אף מראיית פנים בעזרה, וכמו שכתבו התוס' ריש חגיגה (גליון מהרש"א). ואולם בירושלמי מובא שנשים חייבות בראית פנים ואינן פטורות אלא מקרבן ראייה. ויש אומרים שגם הרמב"ם נוקט כן להלכה ולכך פסק שנשים חייבות בבל תאחר [הגם שמשמע מסתימת דבריו שאשה פטורה משמחה. וכן מפורש בראב"ד] (עפ"י דובב משרים ח"א קלד).

הסברים נוספים לדברי הרמב"ם – ע' בשאגת אריה טו; טורי אבן; דובב משרים ח"א מה; שבט הלוי ח"ב קטו. וע"ע במצוין ב'מאור ישראל'.

דף ז

'בעל מום מי מצי אכיל ליה? – דקים ליה ביה שכלו לו חדשיו'. צריך עיון, הלא כיון שחי יותר משמונה ימים הוברר שאינו נפל ובאמת היה מותר לאכלו גם ביום שנולד, ואם כן הלא אף שלא ידענו שכלו חדשיו לכאורה צריך למנות מיום שנולד [ואינו דומה לתם, שאף שבודאי כלו חדשיו פסול להרצאה עד שמונה ימים (כמו שכתב הרמב"ם הל' איסורי מזבח ג,ח), ולכן מונים לו משעה שראוי להרצאה]. ובגמרא היה אפשר לפרש כוונת התירוץ שכיון שיש אפשרות לידע שכלו לו חדשיו ואז מותר לפיכך לעולם מונים לו משעה שנולד, אף כשלא ידענו אם כלו חדשיו שהרי הוברר שהיה מותר, אבל ברמב"ם (בכורות א,ח. וכן הוא בר"ח) ובשלחן ערוך (יו"ד שו,ז) מפורש שמונה לו שנה מלידתו רק אם כלו לו חדשיו. וצריך עיון (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"ד מז,א).

וכבר דן בשאלה זו הריטב"א, ומסקנתו הואיל וסוף סוף אינו ראוי לאכילה מצד הספק, אין להחשיב אותם ימים בכלל השנה.

ע"ע בשפת אמת. עוד בענין דבר שאינו ראוי מחמת הספק, אם נחשב 'אינו ראוי' בהחלט – ע' במובא בב"ב פא ובפסחים פט. עוד דנו אחרונים אם יש להוכיח מכאן שאיסור אכילת פחות מבן שמונה הוא מדאורייתא – ע' בהלכות בכורות למהרי"ט אלגאזי פ"ד כה; דגול מרכבה יו"ד טו; שו"ת משיב דבר ח"ב יג; טורי אבן שפת אמת ומאור ישראל.

זכולוהו מאי טעמא לא אמרי מהאי? – דלמא מאי ראשון ראשון למילתיה. קשה, הלא כמו כן אפשר לפרש על החדש השלישי או השנים-עשר – למילתיה דהמן שבו הכתוב מדבר (כן הקשה מהרש"א)? ויש לפרש כוונת הקושיא, שמא בא הכתוב להודיענו גודל רשעותו של המן שמיד בחדש הראשון